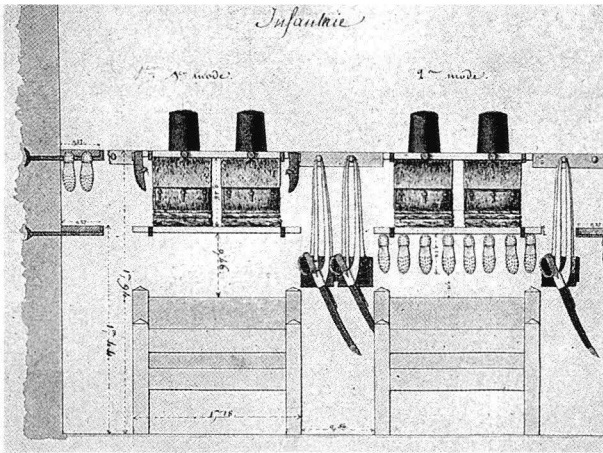

C. L. Engelin varusteline keisarin sotilaille

Vuoden 1934 Sotilashallinnollisessa Aikakauslehdessä puolustusministeriön arkkitehti Niilo Niemi selosti ”meillä kehitettyä uutta kasarmirakennustyyppiä”. Esiteltävänä oli mm. miehistötupa ja sen kalusteet, joista Niemi mainitsi ”kivääritelinen ja vaatenaulakon, jotka kumpikin vasta hiljakkoin on kehittynyt vakiomalliseksi”. Niemen mukaan kalusteiden ”standardisoimisella nykyisiin muotoihinsa on päästy tilaavavista kömpelöistä laitteista, jotka ovat omiaan pilaamaan huolitellunkin järjestyksen vaikutuksen –. Mitä puheenalaisiin kivääritelineisiin tulee, voitane ne katsoa jo läpikäyneen käytännön kiirastulen, kun sensijaan vaatenaulakko on vasta rakenteensa puolesta vaikiintunut, ripustintangon ja koukkujen ollessa toistaiseksi kehityksen alaisia.”¹

Standardiratkaisuilla aseiden, asusteiden ja muiden mieskohtaisten varusteiden säilyttämiseksi oli Niemen päivinä jo pitkä historia sotilasmajoitustilojen suunnittelun spesialiteettina. Keskusjohtoiseen normiohjaukseen liittynyt kehittämistyö kuului tyyppillisesti sotalaitosten omille suunnitteluelimille.

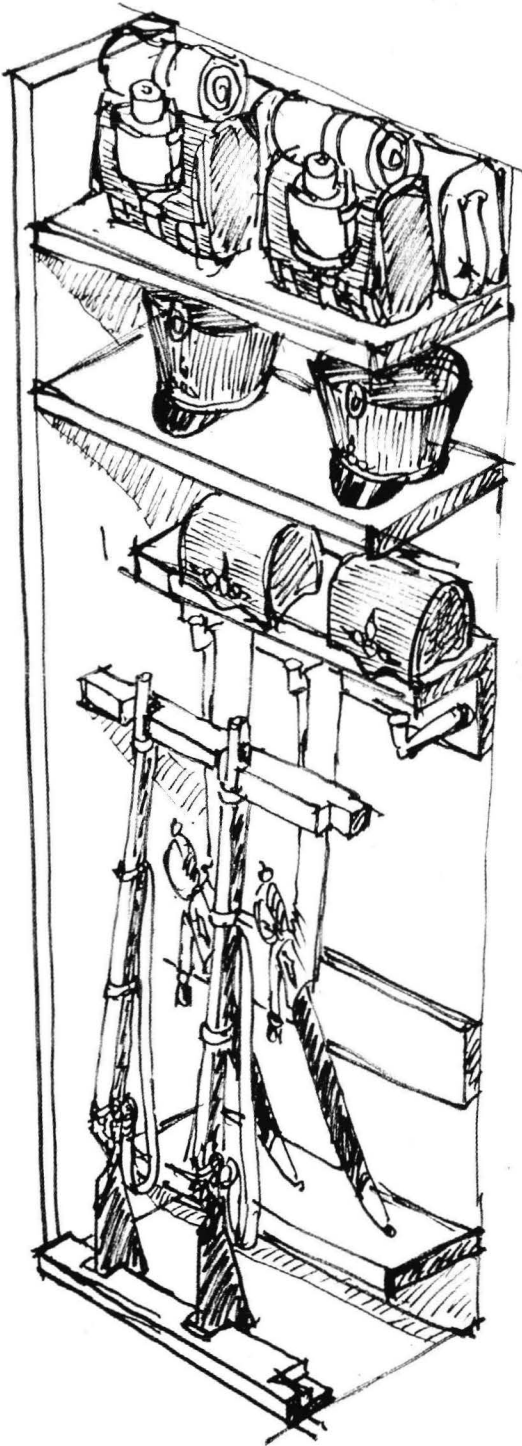
Kun esimerkiksi Ranskassa ja Venäjällä palattiin kasarmien kehittämiseen kohta Napoleonin kukistumisen jälkeen, osa huomiosta kohdistettiin majoitettujen varusteisiin. Niinpä Ranskassa annettiin 13.5.1818 yksityiskohtaiset ohjeet varusteiden säilyttämiseen jalka- ja ratsuväkikasarmien miehistötiloissa (kuva 1). Jalkaväen kasar-

Kuva 1. Sotilaiden varusteiden säilytystapa jalkaväkikasarmien majoitustiloissa. Ranskassa vuonna 1818 annetun yleismääräyksen liitepiirustus. Kuva teoksesta François Dallemagne, *Les casernes françaises* (1990).

*Fig. 1. Storage of personal equipment in infantry barracks. Drawing appended to a general order issued in France in 1818. From François Dallemagne, *Les casernes françaises* (1990).*

¹ Niilo Niemi, Kasarmirakennuksemme, *Sotilashallinnollinen Aikakauslehti* 1934, s. 326, 330.

Kuva 2. Sotilaiden varusteiden säilytystapa jalkaväkikasarmien majoitustiloissa. Venäjän insinöörihallinnon ohjeratkaisu vuodelta 1818. Normaalihyllykköä esittävien venäläisten sotilaspiirustusten selvennyskuva. Erkki Mäkiö, 2003.

Fig. 2. The storage of personal equipment in infantry barracks. Standard instructions issued by the Engineering Department of the Russian Ministry of War in 1818. Illustration of the Russian military plans for the standard set of shelves. Erkki Mäkiö, 2003.

meissa järjestely edellytti parisänkyjen yläpuolelle seinään kiinnitettyjä hyllyjä mm. päähineille ja selkärepuille. Myös sapeliaan ja patruunalaukkuaan sotilas säilytti makuusijansa luona; ne tuli ripustaa hihnoistaan seinälle sänkyjen väliin. Kiväärit sitä vastoin osoitettiin yhteistelineisiin.² Venäjällä kehitelty ohjeratkaisu kokosi varusteet yhteen kivääreitä myöten. Sotaministeriön insinööriosaston 28.2.1818 päivätyt normaalihyllykön mallipiirustukset nimittäin tarkoittivat kivääritelineen ja varushyllystön yhdistelmää (kuva 2).³ Kiväärit seisovat tukevasti pystyssä lattian kololistan ja ylempänä nojapuun lovien varassa. Sapeleille on ripustinkoukut, kun taas muut varusteet ovat kukin omalla hyllyllään, alimmalla patruunalaukut, sitten päähineet ja ylimmällä selkäreput. Ylin hyllytaso on liki kahden metrin korkeudella lattiasta. Laitos kuului konstruoida samansuuntaisten seinärakenteiden väliin ja näiden keskinäinen etäisyys määräsi hyllyjen kulloisenkin piteuden. Vuonna 1819 eräeseen kasarmiin Viipurissa

² François Dallemagne, *Les casernes françaises*, Picard 1990, s. 230.

³ VIK, Mallipiirustukset 680, 682–683. MV-RHA.

rakennettujen normaalihyllyköiden toteutustapa oli kaikesta päättäen ideaalinen. Miehistötupiin tuli yksi hyllykkö ja se täytti huoneen yhden seinän. Väliseinäkkeet jakoivat hyllykön kolmeen osastoon, joista kuhunkin sopi kymmenkunnan miehen varusteet.⁴ Normaalihyllykön perusratkaisu soveltui seurattavaksi myös pitkittäisen kaarisarjan jäsentämissä majoitussaleissa: esimerkiksi vuonna 1819 erääseen kasarmiin Haminaassa suunnitellun ratkaisun mukaan hyllystöt rakennettaisiin kaarisarjan seinäpilareiden väliin selätysten yhteisen taustaseinäkkeen molemmin puolin.⁵

Varustelineet Katajanokan kasarmin komppaniasaleissa

Ensimmäinen suurikokoinen kruunun uudisrakennus Suomen pääkaupungissa oli venäläisen sotaväen kolmikerroksinen kasarmi Katajanokalla. Suunnitelman sitä varten laati keväällä 1816 Carl Ludvig Engel yhtenä aloitustöistään Helsingin Uudelleenrakennuskomitean arkkitehtina. Hän myös huolehti toteutuksesta keisarin kiittäen hyväksymien piirustusten mukaan. Rakennus oli vielä hienoisen keskeneräinen, kun se luovutettiin vuodenvaihteen 1819–1820 tietämissä Petrovskin jalkaväkirykmenttiin kuuluneen varuskuntajoukon majoitustiloiksi.⁶

Kasarmin kaksi ylintä kerrosta olivat varsinaisia majoituskerroksia identtisin pohjakaavoin. Rakennuksen päihin sijoitettujen porrashuoneiden välissä kumpikin majoituskerros käsitti noin 70 metrin pituisen ja noin 14 metrin levyisen nk. komppaniasalin. Yhtenäistilan nimitys viittasi tässä tapauksessa pikemminkin tilaratkaisun periaatteeseen kuin majoitettujen määrään, sillä yhden salin majoituskapasiteetti, 296 miestä, ylitti jalkaväkikomppanian määrävahvuuden.⁷ Rakennuksen sydänmuuri esiintyi saleissa kaarisarjana. Makuulavat olivat neljässä rivissä pääpuolet kaarisarjaa ja ulkoseiniä vasten (kuva 3). Leveähkö kulkuväylä kiersi salia makuulavojen välissä. Kaarisarjaan liittyneet makuulavat konstruointiin siten, että ne voitiin nostaa pystyyn paraatiharjoitusten ja muun ”äksiisin” tieltä. Majoitettujen varusteita säilytettiin aseita myöten komppaniasaleissa, ja tähän tarkoitukseen Engel kehitti puisen telineen, jonka suunnitelma hänellä oli valmiina alkukeväästä 1819. Yksi teline kantoi neljän miehen varusteet, joten laitteita tarvittiin 74 kappaletta salia kohden. Ne sijoitettiin makuulavojen pääpuolten taakse. Ulkoseinien puolella telineiden paikka oli ikkuna-aukkojen välissä, siis seinän edessä, kun taas salin keskilinjassa ne sovitetiin sydänmuurin kaariaukkoihin, aina kaksi selätysten.

Varustelineen runkona oli vähän yli puolitoistametrinen pystyleikkaukseltaan neliömäinen salko (kuvat 4–5).⁸ Sen varassa varsinainen säilytysjärjestelmä muodostui hyl-

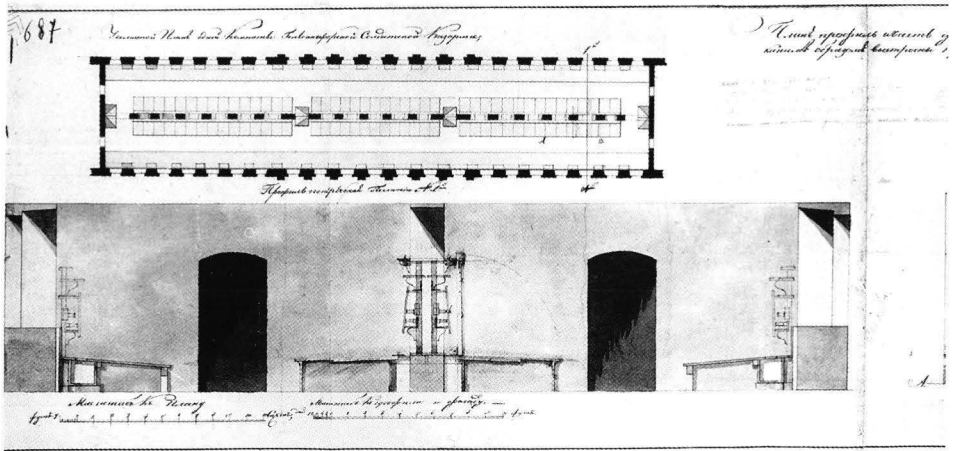
⁴ VIK, Viipuri 436. MV-RHA.

⁵ VIK, Hamina 487. MV-RHA.

⁶ Kasarmista lähemmin ks. J. Sinisalo, Katajanokan kasarmin suunnittelu ja rakentaminen 1816–1838, *Suomen Museo* 1980, s. 89–135; J. Sinisalo, Katajanokan kasarmineliö 1816, Katajanokan kasarmin komppaniasali 1819, *Engel-näyttelyjulkaisu*, s. 165–171 ja 172–178.

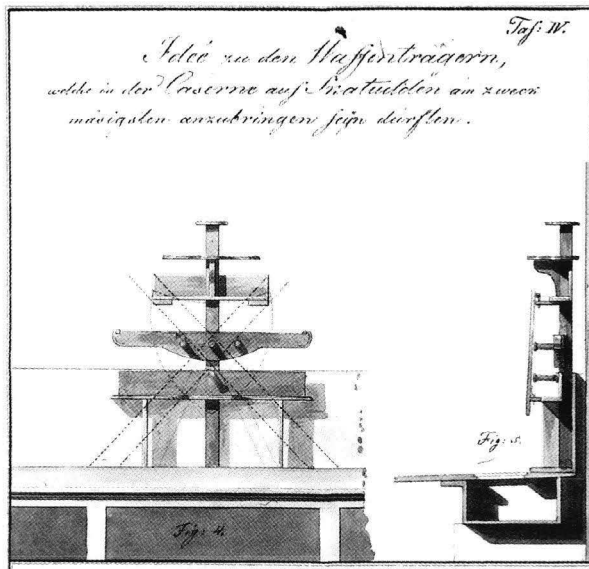
⁷ Jalkaväkikomppanian määrävahvuus oli lisätty puolitoistakertaiseksi v. 1814, minkä jälkeen se käsitti 230 miestä, 20 aliupseeria ja mm. 4 upseeria. F. von Stein, *Geschichte des Russischen Heeres vom Ursprunge desselben bis zur Thronbesteigung des Kaisers Nikolai I. Pawlowitsch*, Hannover 1885, s. 316–317.

⁸ Varustelineen selostus perustuu seuraaviin, suunniteltua ja toteutettua asua valaiseviin lähteisiin: C. L. Engelin Pro Memoria, 16.3.1819. RAKH, C. L. Engelin muistioita ym (Hq 1). KA; Åkerfeldtin kok., 81.1/155. MV-RHA; C. L. Engelin kok., piirustus nro 9. HKA (Engel-kirjeet, k. s. 120); VIK, Helsinki 1348, Mallipiirustukset 687. MV-RHA.

Kuva 3. Katajanokan kasarmin kompaniasalit valmiina. Salin pohjakaava ja poikkileikkaus varustelineineen. Yksityiskohta 15.8.1820 päivätystä sotilaspiirustuksesta. Venäläisten insinöörikomennuskuntien piirustukset. Museovirasto.

Fig. 3. The dormitories of the Katajanokka barracks upon completion. Plan and section of a dormitory with equipment stands. Detail from a military design dated 15 August 1820. Drawings and plans of Russian military engineering detachments. National Board of Antiquities.

Kuva 4. C. L. Engelin suunnitelma Katajanokan kasarmin varustelineiksi. Yksityiskohta arkkitehdin piirustuksesta vuodelta 1819. Åkerfeldtin kokoelma. Museovirasto.

Fig. 4. Design by C. L. Engel for the equipment stands of the Katajanokka barracks. Detail from a drawing by Engel from 1819. The Åkerfeldt Collection. National Board of Antiquities.

lytasoista, poikkilaudasta ja neljästä kohtisuoraan ulkonevasta tukevasta tapista laitteen keskialueella. Järjestelmä oli ”räätelöity” tietyille varusteistolle ja siten, että varusteet asettuivat symmetriseksi kekomaiseksi muodostelmaksi. Varusteisto käsitti kiväärin, sapelin, kiiverin (päähineen), patruunalaukun ja selkärepuun, neljä kappaletta kutakin. Visuaalisesti dominoivin esine oli kuitenkin kilpi. Se kiinnittyi telineen rakenteisiin rautahakasin ja sen ainoa käytännöllinen tehtävä oli varmistaa tappien varassa ristikkäin lepäävien kiväärien pysyminen paikoillaan. Selkäreput olivat telineen juurella, kun taas päähineet kuuluivat ylimmäisille hyllytasolle siten, että yhdelle kiiverille oli paikka pikkuhyllyllä salon huipussa ja kolmelle muulle heti alempana. Päähineryhmä oli pyramidaalinen, kun keskimäinen alemmista kiivereistä oli hyllytason ulkoneman varassa kolmea muuta mittansa verran edempänä. Patruunalaukut oli jaettu kahdelle eri hyllylle. Toinen laukkupari lepäsi hyllyllä kilven yläreunan tasalla päähinehyllyn ulkonemaa tukeneen konsolin molemmin puolin. Toiset kaksi patruunalaukkuja kuuluivat telineen alimmalle hyllylle, mutta aivan sen reunoille niin, että pitkä hyllytaso tarvitsi patruunalaukkujen kohdalle omat pystytuet, jotka asettuivat selkäreppujen väliin. Telineestä hihnoistaan riippuvat sapelit jäivät kahvaosiaan lukuun ottamatta enimmäkseen muiden varusteiden ja kilven taakse.

Monimateriaalisen varusteiston⁹ ja varsinkin maalatun kilven ansiosta pakattu telineteos oli varsin värikäs (kuva 6). Todennäköisesti telineiden käyttöönoton aikoihin laaditun venäläisen piirustuksen mukaan varusteiston väri-ilmettä hallitsivat kiivereiden ja patruunalaukkujen musta ja selkäreppujen harmaa.¹⁰ Valkoisia olivat kiivereiden nyörit tupsuineen, kuten myös patruunalaukkujen ja sapelien kantohihnat. Sapelien kahvaosat olivat keltaiset, samoin patruunalaukkujen ja kiivereiden kolmiliekkiset kranaatit krenatöörin tunnuksena.¹¹ Sapelien tupsuissa oli punaista, samoin kiivereiden ”pomponeissa” (kokardien yksikkökohtaisena tunnusvärinä). Kiväärin lisäisivät palettiin ruskean ja teräksensinisen. Kilven värit olivat vielä oma asiansa, sillä kilpeen maalattu valtakunnanvaakuna käsitti oranssilla pohjalla mustan kaksoiskotkan ja keltaiset regaalit; kotkan rinnassa Moskovan vaakunan Pyhä Yrjö oli keltainen punaisella pohjallaan. Kilven reunavyöhyke oli sininen ja sitä täydensivät kaiketi niittejä tarkoittavat keltaiset tähdet. Teline itse oli Engelin suunnitelmapiirustuksessa vihreä, mutta toteutettuna vaaleankeltainen.¹² Varusteisto ja kilpi peittivät telineen pääosin. Näkyviin jääneet kohdat käsiteltiin huolitellusti, kuten poikkilaudan päät, jotka kiertyivät ylöspäin voluttimaisina.

Varusteline nähtävyytenä

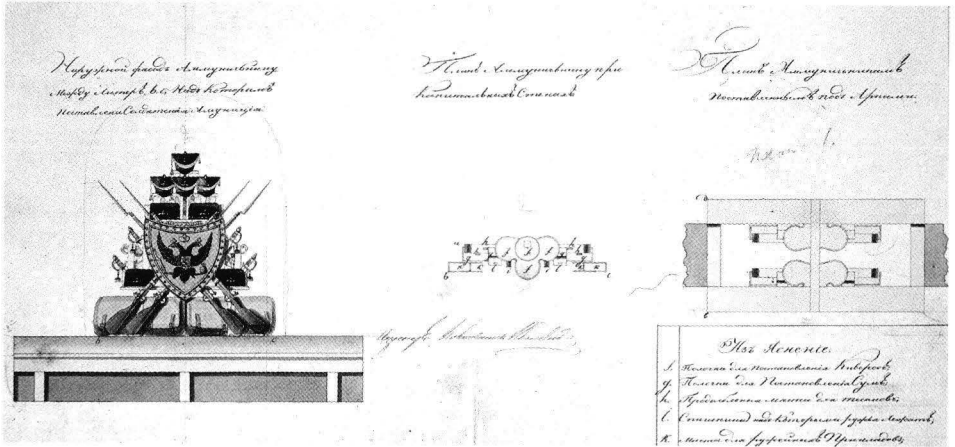
Venäläinen kasarmi Katajanokan kärjessä oli Uuden Helsingin varhainen nähtävyys. Sen mainitsi matkakuvauksissaan Friedrich Wilhelm von Schubert, Pohjolassa kiertänyt

⁹ Ajankohdan venäläisen jalkaväen asusteista ja mieskohtaisista varusteista ks. mm. von Stein, *Geschichte des Russischen Heeres*, passim; vrt. myös Boris Mollo, *Uniforms of the Imperial Russian Army*, Poole, Blandford Press, 1979; Philip Haythornthwaite, *The Russian army of the Napoleonic Wars (1): Infantry, 1799–1814*, Men-at-Arms Series 185, Osprey, 1987.

¹⁰ VIK, Helsinki 1348. MV-RHA. Mustanahkaiset selkäreput oli pari vuotta aikaisemmin korvattu karkeasta vasikannahasta valmistetuilla (von Stein, *Geschichte des Russischen Heeres*, s. 336).

¹¹ Krenatöörirykmenteissä tämä tunnus oli vaihtunut päähineissä toiseksi v. 1817, mutta säilynyt jalkaväkirykmenttien krenatööreillä (von Stein, *Geschichte des Russischen Heeres*, s. 335–336).

¹² Makuulavat maalattiin vihreällä ja harmaalla öljyväriillä. Katajanokan kasarmityömaan tositteet: nro 153/1819 (P. Wasilieff, 23.12.1819). VSV 23 GG 1821. KA.

Kuva 5. C. L. Engelin Katajanokan kasarmiin suunnittelema varusteline. Pakatun telineen julkisivu, pystyleikkaus ja sijoittelu kaarisarjassa. Venäläinen sotilaspäivustus todennäköisesti vuodelta 1820. Venäläisten insinöörikomennuskuntien piirustukset. Museovirasto.

Fig. 5. Equipment stand designed by C. L. Engel for the Katajanokka barracks. The front of the stand when packed, upright section and location in the arches of the partition wall. Russian military drawing presumably from 1820. Drawings of Russian military engineering detachments. National Board of Antiquities.

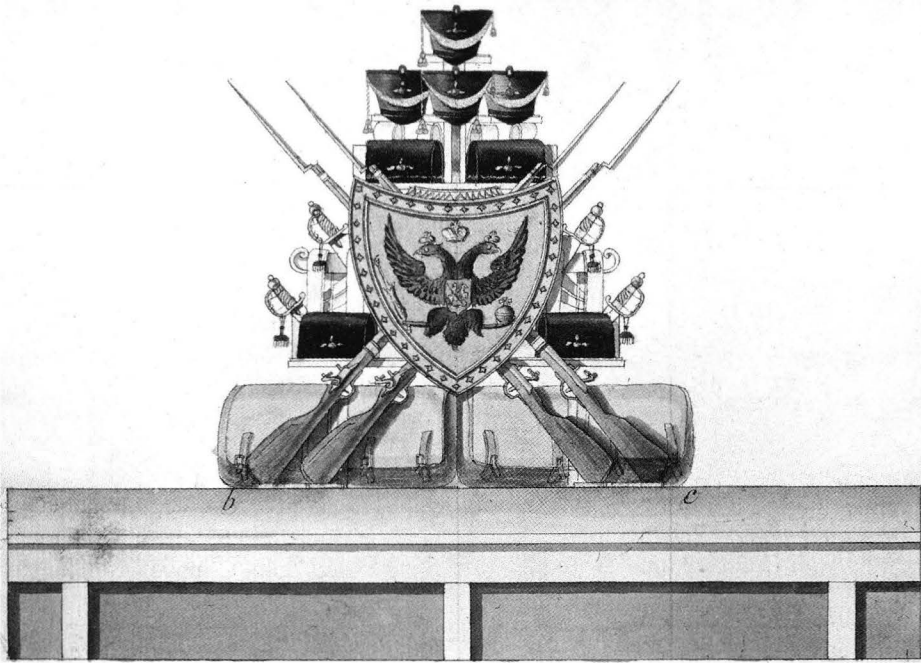
Greifswaldin yliopiston professori ja teologian tohtori, joka oli pysähtynyt Helsinkiin 34 tunniksi syyskuussa 1820. Engelin opastuksella von Schubert sai paljon irti Viaporin linnoituksesta ja oli hyvin otettu myös suurisuuntaisesta kaupunkityömaasta, jonka hän sitä paitsi näki upeasti juhvalaistuna keisarin nimipäivän (11.9.) iltana. Käynti kasarmissa oli ollut ilmeisen mielenpainuva. Pääasiassa vieras havainnoi rakennuksessa järjestettyä juhlapäivän jumalanpalvelusta, mutta kirjasi jotain myös kasarmien arjesta, nimittäin sisätiloissa vallinneen suuren järjestyksen ja huomattavan aistikkaan tavan säilyttää aseita ("die Waffen sind aufs geschmackvollste aufgestellt").¹³

Kasarmissa käyneistä ulkopuolisista von Schubert oli mahdollisesti ensimmäisenä nähnyt varustelineet kompaniasaleissa. Ainakin ne "pari englantilaista", jotka Engelin ystävänsä Carl Herrlichille kirjoittaman mukaan olivat keväällä 1820 melkoisesti hämmästyneet musiikin kera suoritetusta paraatimarssiharjoituksesta kasarmien ylimmässä kerroksessa,¹⁴ olivat jääneet von Schubertin näkemästä paitsi. Telineet oli nimittäin saatu valmiiksi ja paikoilleen vasta vähän ennen von Schubertin Helsingin visiittiiä ja siis tuntuvasti rakennuksen käyttöönoton jälkeen.

Kasarmi oli saatu vesikattoon suunnitellusti vuonna 1818, mutta seuraavana vuonna työmaan pitäminen aikataulussaan kävi ennen pitkää ylivoimaiseksi. Helsinkiin nimittäin kehittyi huutava pula kirvesmiehistä ja puusepistä, kun useita kymmeniä rakennuskohteita, julkisia ja yksityisiä, oli yhtäaikaan työn alla (Engelin tiedossa oli

¹³ Friedrich Wilhelm von Schubert, *Reise durch Schweden, Norwegen, Lappland, Finnland und Ingermannland in den Jahren 1817, 1818 und 1820 III*, Leipzig 1824, s. 455–479; J. Sinisalo, Vierailuja Katajanokan kasarmissa 1819–20, *Narinkka* 1984, s. 83.

¹⁴ Carl Ludvig Engel Carl Herrlichille 12.5.1820. C. L. Engelin kok. HKA; Engel-kirjeet, s. 366.

Kuva 6. C. L. Engelin Katajanokan kasarmiin suunnittelema varusteline varustein pakattuna. Yksityiskohta venäläisestä sotilaspiirustuksesta todennäköisesti vuodelta 1820. Venäläisten insinöörikomennuskuntien piirustukset. Museovirasto.

Fig. 6. C. L. Engel's equipment stand for the Katajanokka barracks in use. Detail from a Russian military drawing. Drawings of Russian military engineering detachments. National Board of Antiquities.

46 samanaikaista työmaata). Kasarmin sisätöitä pula haittasi ratkaisevalla tavalla. Rakennuksen piti olla asuttavissa 1.10.1819, mutta esimerkiksi makuulavoista puuttui tuolloin vielä iso osa. Käyttökuntoon valmistuminen vei lopulta vielä kaksi kuukautta. Tuokin ”valmistuminen” tosin siis tarkoitti, että sellainen sisustus, jonka puuttuminen ei ollut esteenä kasarmiin majoittumiselle, ensi kädessä juuri varustelineet, oli jätetty tehtäväksi myöhemmin.¹⁵ Helmikuussa 1820 telineet kuitenkin olivat jo työn alla ja joskus loppukesästä nuo laitokset, ”wapen pyramider med taflor”, seisoivat majoitus-saleissa. Kasarmityömaan tositteista ilmenee, että telineiden rakentamisesta vastasi timpuri Carl Sjöström ja maalaustöistä venäläiseksi käsityöläiseksi mainittu Petter (Petrov) Wasilieff.¹⁶

Tositteista ilmenee lisäksi, että telineitä maalattiin täysi määrä (148 kpl) mutta rakennettiin yksi vähemmän (147 kpl). Joskus kesän tietämissä vuonna 1819 Engel oli teettänyt ainakin yhden koekappaleen telineistä. Myöhemmät tapahtumat houkuttavat kytkemään tuon toimen osaksi kohdakkoin Helsinkiin odotetun keisarivierailun valmisteluja.

¹⁵ Uudelleenrakennuskomitea kenraalikuvernöörille 30.9.1819 ja kirjettä varten laadittu C. L. Engelin päiväämätön pohjamuistio. KKK 12/1819. KA; komitea kenraalikuvernöörille 27.11.1819 ja 12.2.1820. URKA, kirjekonseptit (Da 3). KA.

¹⁶ Katajanokan kasarmityömaan tositteet: nro 10/1820 (C. Sjöström, 30.9.1820), nro 5/1820 (P. Wasilieff, 25.5.1820). VSV 23 GG 1821. KA.

Helsingissä 12.9.1819 Aleksanteri I antoi soutaa itsensä kasarmityömaalle. Täällä Engel, joka nyt ensi kerran esiteltiin henkilökohtaisesti keisarille, opasti korkean vieraan vielä keskeneräisiin kompaniasaleihin kenraalikuvernööri Fabian Steinheilin ja Uudelleenrakennuskomitean puheenjohtajan Johan Albrecht Ehrenströmin seurassa. Kirjoittaessaan tapauksesta Herrlichille Engel kertoi keisarin olleen kaikesta hyvin tyytyväinen ja varustelineestä miellyttävästi yllättynyt – ”Cet une magnifique Idée” oli tämä huudahtanut nähtyään sellaisen varustein pakattuna. Engelin mukaan keisari oli todennut seurueen herroille, ettei tuollaista kasarmia ollut Pietarissa ja vielä vakuuttanut, ettei ollut nähnyt vastaavaa Pariisissa eikä Berliinissä. Ei ihme, että Engel koki saavuttaneensa kasarmillaan suurimman menestyksen mitä saattoi toivoa (”ich habe den grössten Tryumph davon getragen den man sich wünschen kann”).¹⁷

Varustelineen syntytausta

Kuten alussa kävi ilmi, sotaministeriön insinööriosaston vuoden 1818 ohjratkaisuun perustuneita normaaliyhlylköitä suunniteltiin ja rakennettiin venäläisen sotaväen kasarmeihin Suomessa (ainakin Haminassa ja Viipurissa) viimeistään vuodesta 1819 alkaen. Kysymys oli tällöin Venäjän insinöörihallinnon omista, paikallisten insinöörikomennuskuntien huolehtimista hankkeista. Katajanokan kasarmi oli tarkoitettu venäläiselle sotaväelle, mutta pääkaupunkityömaan hallinnollisissa erityisolioissa sen aikaansaaminen oli Helsingin Uudelleenrakennuskomitean asiana ja maksumiehenä oli Suomen valtio. Rakennushanke ei lainkaan kuulunut Venäjän insinöörihallinnolle, vaan kasarmi suunniteltiin ja toteutettiin kaikin puolin tuon asiantuntijaorganisaation valvonnan ja suoran ohjauksen ulkopuolella. Tämä tekee ymmärrettäväksi, että varusteiden säilytystapa täkäläisissä kompaniasaleissa ylipäättään saattoi muodostua valtakunnallisesta yleislinjasta poikkeavaksi.

Venäläisen jalkaväen kasarmien, sotaväen majoitusrakennuksen yleensä, on täytyntynyt olla Engelille aivan uudentyypinen suunnittelutehtävä keväällä 1816. Kaikkea sitä, mitä tuli ottaa huomioon tuollaisessa kohteessa, Engelin ei tarvinnut selvittää omin toimin. Kasarmi-spesifisissä suunnittelukysymyksissä häntä nimittäin opasti alusta pitäen ja vielä rakennusvaiheen aikana kenraalikuvernööri Steinheil henkilökohtaisesti.¹⁸ Sotilasarakentamisen asiantuntemusta Steinheilille oli karttunut muun ohella omien kokemusten pohjalta insinööriupseerin tehtävissä Vanhan Suomen linnoituspaikoilla

¹⁷ Carl Ludvig Engel Carl Herrlichille 12.5.1820. C. L. Engelin kok. HKA (vrt. Engel-kirjeet, s. 365); Ester-Margaret von Frenckell, Offentliga nöjen och privata i Helsingfors 1812–1827, Helsingfors 1943, s. 218–220; Kejsar Alexander I:s resa i Finland 1819, Helsingfors 1892, s. 70. Kasarmirakennuksen toteutuneita kustannuksia eritelleissä asiakirjoissa, mm. eräässä Engelin muistiossa vuodelta 1821 (ks. tuonnempana, s. 94), mainitaan aina vain yksi keisarille malliksi järjestetty varusteline. Tämä on sopusoinnussa sen kanssa, mitä havaittiin maalattujen ja rakennettujen telineiden määrästä. Kuitenkin Engelin Herrlichille kirjoittaman mukaan keisarin nähtäväksi oli järjestetty kaksi varustelinettä varusteineen: ”wo ich zwei Gruppen zur Probe mit den Armaturen hatte aufstellen lassen” (Carl Ludvig Engel Carl Herrlichille 12.5.1820. C. L. Engelin kok. HKA). Engelin ilmoitusten ristiriita on selittämätön.

¹⁸ Kasarmirakennuksen viimeistelyvaiheesta kiitollinen arkkitehti kirjoitti Steinheilille seuraavasti: ”Ew Erlaucht höchst schätzbare Vorschriften und Bemerkungen lehrten mich zum ersten E[n]twurf die Bedirfnisse, auf die in diesem Gebäude zu achten sey, und die Ideen kennen, die Sie in demselben ausgeführt zu sehen wünschten. Es ist mir daher höchst angenehm und erfreulich, dass Ew Erlaucht mich auch jetzt in den Stand gesetzt haben, Ihre Wünsche über die Behandlungs-Art verschiedener Details näher kennen zu lernen.“ C. L. Engelin Pro Memoria, 16.3.1819. RakH, C. L. Engelin muistioita ym (Hq 1). KA.

vuosina 1791–1795.¹⁹ Muodollisesti Steinheilin toiminta Katajanokan projektissa perustui ensi kädessä kenraalikuvernöörin asemaan Helsingin uudelleenrakentamisen ylimpänä valvojana maassa.²⁰ Korkeaa huolenpitoa lopputuloksesta selittänee kohteen erityisluonnekin. Kysymyksessähän ei ollut mikä hyvänsä sotilasrakennushanke, vaan yksi kruunun suurista rakennuskohteista pääkaupungissa ja ensimmäinen Uudessa Suomessa linnoitusten ulkopuolella ja siis ilman Venäjän insinöörihallinnon toimeliaisuutta realisoitunut kasarmiprojekti.

Steinheilin ohjeet ja neuvot koskivat pääasiassa kasarmin miehistötiloja. Majoi- tuskerrosten järjestäminen nimenomaan komppaniasaleiksi perustui tähän opastukseen. Steinheilin käsitys tarkoituksenmukaisista kasarmitiloista erosi merkittävästi sotaministeriön insinööriosaston ajanmukaisista uudistuneista näkemyksistä.²¹ Komppaniasaleissa oli kysymys aiemmin yleisesti seuratusta periaateratkaisusta,²² mutta insinöörihallinnossa päivän sana olivat miehistötuvat. Esimerkiksi Viaporiin Isolle Itä-Mustasaarelle suunnitellussa mutta toteuttamatta jääneessä suuressa kasarmissa, jonka insinöörihallinnossa laaditut piirustukset keisari hyväksyi vuonna 1820, majoi- tuskerrokset olisi jaettu poikittain kahden ikkunan levyisiksi tuviksi.²³ Katajanokan rakennus toki perustui keisarin hyväksymiin piirustuksiin, mutta komppaniasalien tietty epäajanmukaisuus ei kuitenkaan jäänyt ilman konkreettisia seurauksia. Vaikka insinöörihallinto joutui katsomaan sivusta Suomen pääkaupungin kasarmihanketta, hallinnonalan 1810-luvun lopulla tuntuvasti uudistunut kasarmimajoitustilojen ohjeistus yhtä kaikki kosketti tapahtumia Katajanokalla. Steinheilin oli luonnollisesti otettava huomioon sotaministeriön insinööriosaston generoimat, mm. keisarin määräyksinä voimaan saatetut ohjeet ja malliratkaisut, siitä huolimatta että ne oli suunniteltu ensi sijassa silmällä pitäen miehistötupia. Vastaavasti osa Steinheilin ohjeista Engelille Katajanokan kasarmin viimeistelyvaiheessa poikkesi varhemmasta opastuksesta. Kaikkia uusia asioita ei kuitenkaan voinut enää käytännössä ottaa huomioon työmaalla. Niinpä rakennuksen levyiset komppaniasalit olivat liian kapeat, jotta makuusijat olisi voinut järkevällä tavalla järjestää uusien vaatimusten mukaan pääpuolet vastakkain (irti ulkoseinistä). Engel tosin huomautti, että ainakin kaarisarjaan kytkeytyneet makuulavot joka tapauksessa sijaitsivat pääpuolet vastakkain.²⁴ Toteutunut viime hetken muutos koski komppaniasalien lämmitystapaa. Steinheilin ohjeiden mukaisesti saleihin piti alun perin muurattaman leivinuunit, mutta sittemmin keisari määräsi (1819), että kasarmien miehistötiloihin sai tehdä ainoastaan tavanomaisia kaakeliuuneja, mikä olikin tarkoituksenmukaista tuvissa. Steinheilin harmiksi leivinuuneista oli täten luovuttava, mutta Engelin onnistui ratkaista suurten salien lämmityskysymys täysin tyydyttävästi

¹⁹ Ks. mm. Rainer Knapas, *Vanhan Suomen kaupungit 1743–1809, Ars – Suomen taide 2*, Helsinki 1988, s. 162; Rainer Knapas, *Linnoitusten rakentaminen ja sotilasarkkitehtuuri 1721–1808, Ars – Suomen taide 2*, 1988, s. 182; Tor Carpelan, *Ättartavlor för de på Finlands Riddarhus inskrivna efter 1809 adlade, naturaliserade eller adopterade ätterna*, Helsingfors 1942, s. 283.

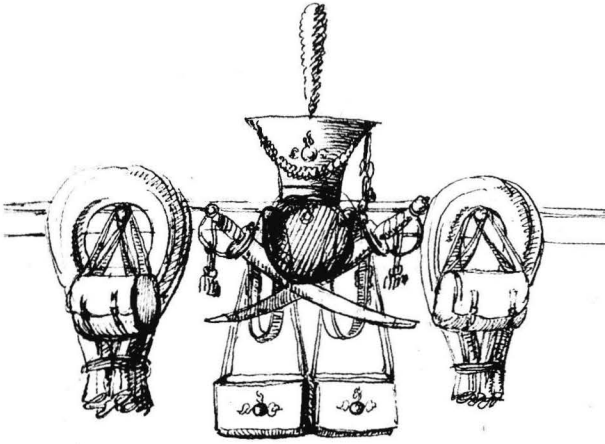
²⁰ Muun ohella kenraalikuvernöörin tähän rooliin sisältyi kruunun rakennuksia varten laadittujen suunnitelmien tarkastus yleensä jo nk. varsinaisten luonnosten asteella.

²¹ Komppaniasali-ratkaisun etuja korostaneista Steinheilin näkemyksistä ks. Fabian Steinheil Johan Albrecht Ehrenströmille 14/26.8.1818. J. A. Ehrenströmin (jälj.) kok. KA; Sinisalo, *Engel-näyttelyjulkaisu*, s. 172.

²² Ks. VIK, passim. MV-RHA; Knapas, *Ars – Suomen taide 2*, s. 189–190.

²³ VIK, nro 259. MV-Suomenlinnan arkisto; Lars Pettersson, *Suomenlinna arkkitehtuurin muistomerkkinä*, Suomenlinna. *Sveaborg – Viapori*, Helsinki 1968, k. 83.

²⁴ C. L. Engelin Pro Memoria, 16.3.1819. RakH, C. L. Engelin muistioita ym (Hq 1). KA.

Kuva 8. C. L. Engelin luonnosteluvihko Katajanokan kasarmia varten huhtikuulta 1816. Tutkielma varusteiden säilytystapaa varten. Rakennushallituksen arkisto. Kansallisarkisto.

Fig. 8. C. L. Engel's sketchbook for the Katajanokka barracks, April 1816. Study for the storage of equipment. Archives of the National Board of Public Building. National Archives of Finland.

leivinuunien valmiille perustuksille konstruoimiensa ja erityisen tehokkaiksi osoittautuneiden isojen kaakeliuunien avulla.²⁵

* * *

Engel oli pohtinut varusteiden säilytystapaa komppaniasaleissa jo aivan kasarmiprojektin alkuasteilla. Tämä ilmenee luonnostelu- ja muistiinpanovihosta, jota arkkitehti piti huhtikuussa 1816 kasarmien suunnittelua varten.²⁶ Engel tutki siinä varusteiden sijoittamista kaarisarjaan ja erityisesti siten, että järjestely toimisi myös komppaniasalien koristeluna – hahmotelmien selitysteksti kuuluu: ”Verschiedene Ideen wie die Waffen der Soldaten in den Sälen aufzuhängen sind, um zugleich den Sälen als eine Dekoration zu dienen”(kuvat 7–8). Varusteet aseteltaisiin ryhminä ylhäällä kaariaukoissa sijaitsevan kannatinorren ja siinä olevien tappien varaan. Symmetriset asetelmat käsittävät milloin yhden, milloin kahden, kolmenkin sotilaan varusteet. Yksinäinen kiiveri ylinnä asetelman kruununa tuo sommitelmiin antropomorfisen ulottuvuuden.²⁷ Niiden painokkaita piirteitä on myös hihnansa varassa diagonaaliin asentoon asettuva sapeli ja varsinkin ristikkäin riippuva sapelipari. Tutkielmissa ei ollut kysymys kokonaisratkaisun kehittelystä, sillä Engel ei puuttunut kivääreihin²⁸ tai niiden sotilaiden varusteisiin, joiden makuusijat olivat ulkoseiniä vasten.

²⁵ Fabian Steinheil Johan Albrecht Ehrenströmille 29.4./11.5.1816. J. A. Ehrenströmin (jälj.)kok. KA; Fabian Steinheil Carl Ludvig Engelille 3/15.5.1819. RakH, irralliset saapuneet kirjeet (Ec 1). KA; Sinisalo, Engel-näyttelyjulkaisu, s. 173.

²⁶ Luonnosteluvihon otsikkona on ”Die Anlage der Neuen Casernen in Helsingfors betreffend”. RakH, tarveaine- ja kustannusarviot (Dc 2). KA; vihosta muutoin ks. mm. Sinisalo, Suomen Museo 1980, passim.

²⁷ Luonnokset täytynee tulkita siten, että Engel oli kaavaillut ”ylimääräisten” päähineiden sijoittamista tapin varaan niin, että ne ulkonisivat kannatinorresta vaaka-asennossa.

²⁸ Kasarmirakennusten tyyppipiirustuksissa 1800-luvun aivan alusta tavataan mm. ratkaisu, jonka mukaan kivääreitä olisi säilytetty majoitussalin keskilinjan kaariaukkoihin sijoitetuissa telineissä. Ks. Knapas, *Ars – Suomen taide* 2, k. s. 190.

Välittömästi luonnostelmien jälkeen, 4.5.1816 mennessä valmistuneessa varsinaisessa suunnitelmaluonnoksessa Engel ei kuitenkaan esittänyt mitään varusteisiin liittynyttä päätellen hävinneiden luonnospiirustusten monisivuisesta yksityiskohtaisesta selostuksesta ja suunnitelmaluonnoksen tarkastaneen Steinheilin kommentaista.²⁹ Sama koskee 15.6.1816 mennessä puhtaaksi piirrettyä lopullista kasarmisuunnitelmaa materiaali- ja kustannusarvioineen.³⁰ Myöhemmissä kustannusselvityksissä varustelut ilmoitettiin kenraalikuvernöörin eri päätöksellä kasarmin rakennusvaiheessa toteutetuiksi lisätöiksi.³¹ Asiakirjoissa varusteiden säilyttämisestä Katajanokan komppaniasaleissa ei ylipäätään mainita mitään ennen vuotta 1819. Uudelleenrakennuskomitean kannalta kasarmin aikaansaaminen tapahtui avaimet käteen -menettelyn mukaisesti. Varusteiden säilytysjärjestelyt liitettiin siis vasta pääsuunnitteluvaiheen jälkeen ”pakettiin”, jonka koostumukseen Steinheilillä oli ratkaiseva vaikutus. Tämän perusteella Engel oli pohtinut varusteiden säilyttämistä huhtikuussa 1816 aivan omia aikojaan, ilman esim. Steinheilin nimenomaista kehotusta tai peräti ohjetta. Tästä todistaa myös luonnostelmien vapaan ideoinnin kaltainen kehittäminen. Ehkä luonnostelmat ovat luontevimmin nähtävissä Engelin spontaaniksi reaktioksi niihin Steinheililtä saatuihin ja arkkitehtia varmaankin askarruttaneisiin suunnitteluohjeisiin, jotka koskivat yleensä komppaniasalin periaateratkaisua kaarisarjoihin ja ylösnostettavine makuulavoineen.

Mutta miksi varusteiden säilytysjärjestelyt eivät sisällyneet alkuperäiseen ”pakettiin” ja Engelin perustaviin suunnitteluohjeisiin? Luultavasti Steinheil alun perin katsoi, ehkä nojautuen vallinneeseen käytäntöön, että varusteiden säilyttämiseen mahdollisesti tarvittujen kalusteiden aikaansaaminen oli kaikin puolin kasarmia käyttäneiden joukkojen tai yleensä sotalaitoksen asia. Oma kysymyksensä on, miksi varusteiden säilytystapa sitten myöhemmin nousi suunnittelun kohteeksi. Yksi luonteva selitys olisi insinöörihallinnon sotilasmajoitustiloihin kohdistuneen normiohjauksen ulottuminen vuonna 1818 varusteiden säilytystapaan malliratkaisuksi kehitettyine normaalihyllykköineen.

Oli miten oli, varusteiden säilytystapa komppaniasaleissa nousi esiin varsinaisena suunnittelun kohteena vasta siinä vaiheessa, kun kasarmin sisäpuolen suunnitelma tuli tarkistettavaksi hyvissä ajoin ennen rakennuksen viimeistelyn käynnistymistä. Valmisteluvaiheen aloitti Engelin käynti Steinheilillä luona tämän virkapaikalla Turussa tammihelmikuun vaihteen tienoilla vuonna 1819. Kuukauden kuluttua, 6.3., Steinheil toimitti Engelille muistion, johon oli kirjannut näkemyksiään kasarmin viimeistelystä Turussa keskustellun pohjalta.³² Muistio on tietymättömissä. Niin ikään maaliskuun alussa Steinheil toimitutti Viaporin insinöörikomennuskunnasta Uudelleenrakennuskomitealle ja Engelin käyttöön kopion vuoden 1818 normaalihyllykön mallisuunnitelmasta.³³

Engel palasi asiaan 16.3. päivätyllä 16-sivuisella muistiolla, jossa hän Steinheilin muistiota kohdittain kommentoiden kävi seikkaperäisesti lävitse kasarmin viimeistelyyn

²⁹ C. L. Engelin 4.5.1816 päivätyt ”Erläuterung zu begehendem Brouillon Plan der neu zu erbauenden Casernen in Helsingfors. RakH, C. L. Engelin muistioita ym (Hq 1). KA; Fabian Steinheil Johan Albrecht Ehrenströmille 29.4./11.5.1816. J. A. Ehrenströmin (jälj.)kok. KA.

³⁰ RakH II, Iga 62:3–4, 6–7. KA; C. L. Engelin 15.6.1816 päivätyt kasarmin kustannusarvion konsepti. RakH, tarveaine- ja kustannusarviot (Dc 2). KA.

³¹ Mm. C. L. Engelin muistio, 10.2.1821. VSV 23 GG 1821. KA.

³² Fabian Steinheil Johan Albrecht Ehrenströmille 25.1./6.2. ja 29.1./10.2.1819. J. A. Ehrenströmin (jälj.)kok. KA; Fabian Steinheil Carl Ludvig Engelille (?) 22.2./6.3.1819. RakH, irralliset saapuneet kirjeet (Ec 1). KA.

³³ Ins.ev. Klemens komitealle 25.2.1819 (v1). URKA, saapuneet kirjeet (Ea 8). KA; komitea Viaporin ins.komennuskunnalle 26.2./10.3.1819. URKA, kirjekonseptit (Da 3). KA.

liittyneitä suunnittelukysymyksiä.³⁴ Muun ohella Engel käsitteli sotilasvarusteiden säilytystapaa komppaniasaleissa. Hän selosti Steinheilille tuohon tarkoitukseen kehittelemänsä oman ratkaisun eli varustelineen, joka myös esiintyi muistion liitteeksi laadituissa suunnitelmapiiirustuksissa.³⁵ Engel oli toki hyvin nopea, mutta silti on vaikea ratkaista, oliko hän ryhtynyt suunnittelemaan telinettä vasta Steinheilin muistion ja normaalihyllykön piirustusten vastaanottamisen jälkeen vai esim. jo kuukautta aiemmin palattuaan Turusta. Eri asia on, että keisarin ”loistavaksi ideaksi” luonnehtima varusteline on juuri sellainen luomus, joka on hyvinkin saattanut syntyä yhdestä onnekaasta oivalluksesta, valmiina heti keksittäessä.

Engelin mukaan normaalihyllykkö ei ollut lainkaan sovelias komppaniasalien kaltaisiin tiloihin. Koska makuulavoista vapaat seinänvierustat puuttuivat, hyllyköiden täytyisi nousta makuulavojen tasalta. Korkeiden hyllyköiden ylimmät hyllytasot joutuisivat tällöin niin ylös, että ne olisivat tavoitettavissa vain tikapuiden avulla. Lisäksi kiväärien asetelutapa hyllykössä oli sellainen, että levottomat nukkujat altistuisivat onnettomuuksille. Engel arvioi normaalihyllykön soveltuvuutta komppaniasaleihin ainoastaan ulkoseinille sijoittelun kannalta. Tämä johtui siitä, että kaarisarjan osalta kysymys oli jo saatettu toisenlaiselle kehittelyn perustalle. Engel nimittäin muistutti Steinheiliiä, siteeratenkin, tältä saamastaan tehtävästä, jonka mukaan hänen oli tullut tutkia sotilaiden varusteiden säilyttämistä kaarisarjassa siten, että järjestely olisi tarkoituksenmukainen ja samalla ilmiänsuhtaan aistikas ja martiaalinen: ”Ew Erlaucht haben mich beauftragt für die Aufstellung der Waffen in den Bögen, auf eine Art zu denken die den Zweck entspräche, und zugleich ein geschmackvolles und martialisches Ansehen gewährte.”

Engel selitti suunnitteleensa tämän tehtävän perusteella telineen, jossa säilytettävät varusteet asettuivat aistikkaaksi ryhmäksi (”dass sich die Waffen zu einer geschmackvollen Gruppe würden bilden lassen”). Vaikka telineet oli suunniteltu ensi sijassa kaarisarjaan, ne soveltuivat Engelin mukaan sijoitettaviksi myös ulkoseinien puolelle. Pakatut varustelineet antaisivat komppaniasaleille hyvin maalausellisen ilmeen (”die Säle ein sehr malerisches Ansehen bekommen müssten”).

Steinheilin palautetta ei ollut vielä kuulunut, kun Engel intoili ystäväilleen Herrlichille oivalluksestaan käyttää sotilaiden omia varusteita muutoin vaikeasti dekoroitavien majoitussalien koristeluna (”so bin ich auf eine Idee gekommen die Amunition und Waffenstücke der Soldaten selbst zu eine Dekor[at]ion zu benutzen”).³⁶ Varhaiset luonnosteluvihon tutkielmat tuntuvat vahvistavan, että ajatus sotilaiden varusteiden hyödyntämisestä salien ilmettä kohottavana koristeluna, oli nimenomaan Engelin oma. Mutta ellei idea siis ollut peräisin Steinheililta, tämän edellä todettu tehtävänanto tarvitsee selityksen. Se voisi olla seuraava: Steinheil oli kirjannut (Engelin siteeraamaan) maaliskuuseen muistioonsa Engelin Turussa esiin ottamat ja tämän omiin varhaisiin ideoihin pohjautuneet näkökohdat tehtävänannon muotoon. Ehkä luonnosteluvihkonsa peruina Engel oli ensi alkuun viitannut vain kaarisarjan aukkoihin salien koristeluna toimivien varusteiden sijoituspaikkana. Vastaavasti Steinheilin tehtävänanto koski vain varusteiden sijoittelua kaarisarjaan, kun taas salien ulkoseinien äärellä nukkuvien

³⁴ C. L. Engelin Pro Memoria, 16.3.1819. RakH, C. L. Engelin muistioita ym (Hq 1). KA

³⁵ Åkerfeldtin kok., 81.1/155. MV-RHA (Sinisalo, Engel-näyttelyjulkaisu, k. 36.5); RakH II, Iga 63:12a. KA (Sinisalo, Engel-näyttelyjulkaisu, k. 36.4); Kalevi Pöykkö, *Das Hauptgebäude der Kaiserlichen Alexander-Universität von Finnland*, Suomen Muinaistoyhdistyksen Aikakauskirja 74, Helsinki 1972, k.123.

³⁶ Carl Ludvig Engel Carl Herrlichille 12.5.1819. C. L. Engelin kok. HKA; Engel-kirjeet, s. 360.

sotilaiden varusteita ajatellen Steinheil järjesti Engelin käyttöön normaalihylykön piirustukset.

Varustelineellään Engel katsoi onnistuneensa erinomaisesti. Herrlichille hän mainitsi (toukokuussa 1819) olevansa vakuuttunut, että keisari oitis määräisi hänen varustelineensä kaikkiin kasarmeihin, mikäli vain näkisi kenraalikuvernöörille menneen piirustuksen (varustein pakatusta telineestä).³⁷ Ehkä Engel ei ollut tässä aivan tosissaan, mutta hänen ajatuksenkulkunsa osoittaa yhtä kaikki, että hän koki olleensa kilpasilla valtakunnallisen ohjratkaisun kanssa.

Kun Steinheil toukokuun puolimaissa ilmaisi mielipiteensä varustelineestä, sen on täytynyt olla Engelille ainakin yllätys. Steinheil ei puhunut mitään normaalihylyköstä, joten hän siis piti kaikinpuolista luopumista siitä perusteltuna. Engelin suunnittelema varusteline ei kuitenkaan kelvannut sellaisenaan. Steinheil nimittäin toivoi kiväärit vakaampaan asentoon eli pystyyn. Samaan hengenvetoon hän toki ilmaisi luottavansa arkkitehdin taitoon tavoittaa yhtä kaikki oiva lopputulos: ”Auch wäre mein Wunsch dass bey den Aufhängen der Ammunition die Flinten senkrecht stehen mögten weil als dann die Gewehre mehr gesichert sind welcher Ihre Kunst gleichfals eine schöne Ansicht zu geben wissen wird.”³⁸ Tiettyä epävakauden vaikutelmaa ei ollut ainakaan lieventänyt Engelin viittaus kilven tehtävään kivääriristin varmistuksena, ja normaalihylykössähän kiväärit seisoivat tukevasti pystyasennossa. Mielikuva telineestä alarämiseivistä kivääreistä lienee saanut Steinheilin empimään normaalihylyköstä huomattavasti poikenneen ratkaisun hyväksymistä.

Mutta Engelin varustelineessä kiväärit säilyivät ristissä. Lähteet vaikenevat, mutta on selvää, että keskustelua oli käyty ja että Steinheil oli muuttanut kantansa. Hänen alkuperäinen kriittisyytensä antoi kuitenkin erityistä lisäsisältöä keisarin ja varustelineen kohtaamiselle syyskuussa 1819; Steinheilin ja Engelin kannaltahan kysymys oli muun ohella telineratkaisun hyväksyttämistä korkeimmalla taholla. Engel viittasi keisarin kasarmivierailun tähän ulottuvuuteen mm. vuonna 1821 selostuksessaan kasarmin kustannusarvioon sisältymättömistä lisätöistä: ”För att soldaternes Vapen skulle kunna uppställas uti Salarne, blefvo därtill gjorde Vapen-Pyramider, efter Steinheils befallning, hvilken Hans Kejslerliga Majestät vid Sin härvaro skänkte sitt nädigaste bifall, då Han såg en Modell till Prov uppställd.”³⁹

Varusteline taideluomana

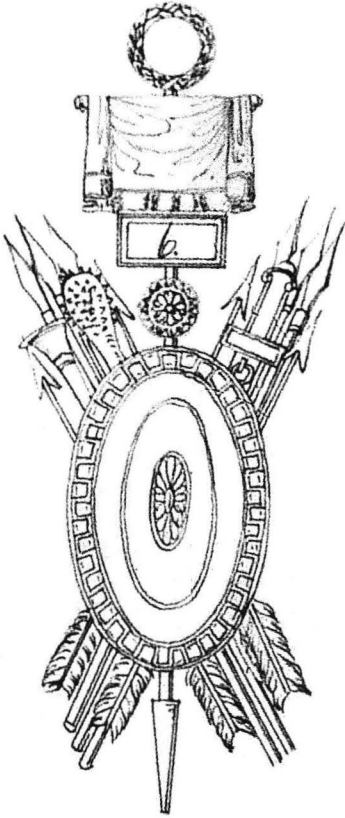
Katajanokan kompaniasalien varustelineet olivat uniikkeja laitteita ja samalla kurio-siteetteja keisarikunnan laajuudelta normitetussa sotilasympäristössä. Varustelineiden syntytaustan osatekijöistä erottuvat selvimmin, pääkaupungin erikoisolojen ohella, kasarmin uudisrakennus keskuskehityksen kannalta epäajanmukaisine miehistötiloi-neen ja tietenkin Uuden Helsingin arkkitehti, joka paneutui kyseiseen kasarmisisustan yksityiskohtaan kekseliäisyytensä ja luovan kykynsä varassa.

Kasarmin käyttöönoton aikoihin Steinheil hankki keisarin päätöksen, jonka perus-

³⁷ Carl Ludvig Engel Carl Herrlichille 12.5.1819. C. L. Engelin kok. HKA. Myöhemmin Engel kopioi kyseisen piirustuksen öljypaperille Herrlichin varten. C. L. Engelin kok., piirustus nro 9. HKA; Engel-kirjeet, k. s. 120.

³⁸ Fabian Steinheil Carl Ludvig Engelille 3/15.5.1819. RakH, irralliset saapuneet kirjeet (Ec 1). KA.

³⁹ C. L. Engelin muistio, 10.2.1821. VSV 23 GG 1821. KA.

Kuva 9. Harjoituspataljoonan kasarmin upseerisiiven julkisivukoristelua. Yksityiskohta C. L. Engelin piirustuksesta. Åkerfeldtin kokoelma. Museovirasto.

Fig. 9. Façade ornaments of the officers' wing of the Exercise Battalion barracks. Detail from a drawing by C. L. Engel. The Åkerfeldt Collection, National Board of Antiquities.

teella rakennus asetettiin (1820) Venäjän insinöörihallinnon hallintaan.⁴⁰ Vastavalmistuneita komppaniasalien varusteluneita esittävät Viaporin insinöörikomennuskunnan seikkaperäiset piirustukset (kuvat 3, 5) olivat itse asiassa osa niitä toimia, jotka olivat tarpeen Engelin kehittämän poikkeuksellisen ratkaisun kotiuttamiseksi insinöörihallinnon huomaan.⁴¹

* * *

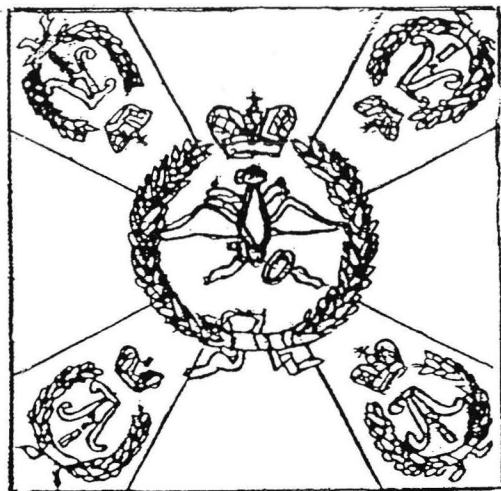
Voi olla, että Steinheil turhaan kantoi huolta kivääriristin vakaudesta ja että Engel taasen hieman liioitteli kun hän arvioi, ettei telineistä koituisi sotilaille erityisemmin vaivaa.⁴² Oli miten oli, käytännöllisyys ja tarkoituksenmukaisuus eivät ilmiselvästi kuuluneet varusteluneen vahvoihin puoliin. Toista maata oli insinööriostas- ton normaalihylyllykkö, varastokalusteen kaltainen

säilytysjärjestelmä, jonka jokainen yksityiskohta oli puhtaasti funktionaalinen (kuva 2). (Paljonpuhuvasti normaalihylyllykön ylintä hyllytasoa ei suinkaan osoitettu päähi- nelle vaan näitä varmaankin harvemmin käyttöön tarvituille selkärepuille.) Engel taas oli lähtökohtaisesti tavoitellut jotain aivan muuta. Omintakeinen keksintö hyödyntää sotilaiden varusteita komppaniasalien koristeluna oli painottanut esteettisen kehittelyn merkitystä ja johtanut lähestulkoon häikäilemättömään huolenpitoon varustemuodos- telmien ja niiden varassa komppaniasalienkin optimaalisesta näyttävyydestä. Engel itse luonnehti lopputulosta aistikkaaksi (geschmackvoll) ja 74 pakatun telineen yhteisvai- kutusta yhdessä salissa maalaukselliseksi. Hänen mielestään varusteluneet antaisivat

⁴⁰ Senaatin talousosaston ptk. 3.2.1820. KA.

⁴¹ Viimeinen tiedossa oleva Viaporin ins.komennuskunnassa laadittu piirustus Katajanokan varusteluneestä on päivätty 30.12.1829 (v1) (VIK, Helsinki 1347. MV-RHA; Sinisalo, *Suomen Museo* 1980, k. 24B; Sinisalo, Engel-näyttelyjulkaisu, k. 36.6). Piirustuksen päiväyksen aikoihin oli jo tiedossa, että venäläinen sotaväki tulisi poistumaan kasarmista (ks. Sinisalo, *Suomen Museo* 1980, s. 118). Lukuun ottamatta varusteiston uudistuksia, piirustuksessa esiintyvä varustelune vastaa Engelin suunnitelmaa. Varusteluneiden myöhempiä vaiheita ei tunneta.

⁴² Carl Ludvig Engel Carl Herrlichille 12.5.1819. C. L. Engelin kok. HKA; Engel-kirjeet, s. 360.

Kuva 10. Venäläisen jalkaväkirykmentin lipun perustyyppi Aleksanteri I:n ajalta. Kuva teoksesta A. V. Viskovatov, *Regimental Colours during the reign of Alexander I* (2002).

Fig. 10. The basic flag type of a Russian infantry regiment from the reign of Alexander I. From A. V. Viskovatov, Regimental Colours during the reign of Alexander I (2002).

komppaniasaleille myös todellisen asehallin ilmeen ("so dass das Ganze als ein wahrer Waffen=Saal erscheint").⁴³

Mistä hyvänsä joukosta tavanomaisia sotilasvarusteita ei synny sanottavampaa koristetta. Asia epäilemättä muuttuu, kun neljän miehen varusteista komponoidaan symmetrinen muodostelma, kuten Engelin ratkaisussa. Kuitenkin Engel meni pelkän varusteiston manipulointia pidemmälle, mistä todistaa kilven introdusointi "lisävarusteena" (kuva 6). Sommitelmaa hallitsevan muotoratkaisun, kilven ja kivääriristin yhdistelmän, proveniensi vaikuttaa selvältä. Kysymys on antiikin Roomaan palautuvan trofee-teeman yhdenlaisesta sovelluksesta. Myös varustemuodostelman salkoydin ja yleishahmo sinänsä sekä yksityiskohdista varsinkin tyhjä päähine alapuolella pilkottavan salon päässä johtavat ajatukset kyseiseen voitonmerkkien klassilliseen tematiikkaan. Tämän monumentaalisin ilmentymä Helsingissä oli Engelin aivan vuoden 1818 lopulla suunnitteleman Harjoituspataljoonan kasarmin (nyk. Kaartin kasarmin) pääjulkisivu.⁴⁴ Fasadin koristeluun arkkitehti ammensi mittavan valikoiman uusklassismin suosiman trofee-aiheen variaatioita.⁴⁵ Yksi näistä koostui ovaalista kilvestä ja sen takana vinosti ristissä olevista aseista (kuva 9). Tämä tai jokin vastaava Engelin näköisellä ollut trofee-sommitelma oli hyvinkin saattanut toimia koko varustelineratkaisun perustavana virikkeenä ja idealähteenä.

Kilven käsittelyssä Engel päätyi antiikin esikuvien sijasta heraldiseen kilpimuotoon ja valtakunnanvaakunaan. Valtakunnanvaakunan ja kiväärien vinoristin yhdistelmä myötäili ajanjakson jalkaväkirykmenttien lippujen peruskaaviota (kuva 10).⁴⁶ Kivääriristi muistuttaa kenttäolojen asekeoista.

⁴³ Carl Ludvig Engel Carl Herrlichille 12.5.1819. C. L. Engelin kok. HKA; vrt. Engel-kirjeet, s. 360.

⁴⁴ Harjoituspataljoonan kasarmista ks. J. Sinisalo, Helsingin harjoituspataljoonan kasarmi 1818, Engel-näyttelyjulkaisu, s. 190–195.

⁴⁵ Åkerfeldtin kok., 81.1./150. MV-RHA; Sinisalo, Engel-näyttelyjulkaisu, k. 40.2..

⁴⁶ Ks. A. V. Viskovatov, *Regimental Colours during the reign of Alexander I, 1801–1825*, translated and illustrated by L. Spring, Woking Surrey, Spring Offensive, 2002, passim.

Engel hyödynsi omaperäisessä varustelineessään antiikin Rooman martiaalista perintöä ja Venäjän keisarikunnan emblematiikkaa. Pyramidaalinen kokonaishahmo ja niin ikään muistomerkeille ominainen harras asetelmallisuus liittivät luomuksen yleisemminkin usklossismin idea- ja muotomaailmaan. Vaikea on kuitenkin tietää, oliko Engel intentionaalisesti ideoinut varustelineensä, kuten jopa näyttäisi mahdolliselta, Napoleonin voittaneen suuren armeijan apoteosiksi.

LYHENTEET

Engel-kirjeet	C. L. Engel. <i>Kirjeet - brev – Briefe</i> , Entisaikain Helsinki 12, Helsinki 1989.
Engel-näyttely-julkaisu	Carl Ludvig Engel 1778–1840. <i>Näyttely Helsingin tuomiokirkon kryptassa 7.8.–14.9.1990</i> , Helsinki 1990.
HKA	Helsingin kaupunginarkisto
KA	Kansallisarkisto, Helsinki
KKK	Kenraalikuvernöörinkanslian arkisto
MV	Museovirasto, Helsinki
MV-RHA	Museoviraston rakennushistorian osaston arkisto
RakH	Rakennushallituksen arkisto
RakH II	Rakennushallituksen piirustusarkisto
URKA	Helsingin Uudelleenrakennuskomitean arkisto
VIK	Venäläisten insinöörikomennuskuntien piirustukset
VSV	Valtiosihteerinviraston arkisto

SUMMARY

Equipment stand for Russian soldiers designed by C. L. Engel

The Russian military barracks built in 1816–1819 at Katajanokka in Helsinki (present-day offices of the Finnish Ministry for Foreign Affairs) was one of the first projects designed by the German-born Carl Ludvig Engel as architect of Helsinki under construction as the new capital of Finland. In this work, he received the expert assistance of no less a figure than Fabian Steinheil, governor-general of Finland. According to Steinheil's instructions, the interior of the barracks was laid out with large dormitories housing a company of men. Engel was responsible for the details of the rooms. One of the problems to be solved was the storage of the soldiers' equipment. In 1818 the Engineering Department of the Russian Ministry of War has issued standard instructions on the storage of equipment in barracks. The instructions were for a set of shelves resembling store-room furnishings for weapons, clothing and other personal equipment. In the Katajanokka barracks, however, Engel decided to use the equipment for decoration in the large dormitories. He designed in 1819 a special stand in which the equipment was in symmetrical and impressive display. The equipment of four soldiers could fit in one stand. Housing 296 men, the rooms required 74 equipment stands each. They were placed behind the head of the bunks, against the outer wall and in the arched openings of the partition wall running through the middle of the dormitory room. The most impressive detail of the stand was a shield

plate bearing the Imperial Russian coat of arms which was placed in front of the equipment. The only practical function of the plate was to keep the soldiers' firearms in place as they were placed standing with their muzzles crossed. Visiting Helsinki in the autumn of 1819, Emperor Alexander I of Russia visited the barracks site and particularly admired a prototype of Engels's stand which had been erected for display.

As Engels's unique idea was to use equipment and gear for decorative purposes, aesthetic features overrode practical considerations in the design of the stand. The combinations of the shield plate and the crossed firearms points to the origins of the concept and the special purpose of the design. He based the design on the martial heritage of Classical Antiquity (a version of the trophy theme) and the emblems of the Russian Empire (the state coat of arms).

The pyramid shape of the stand and the sombre arrangement of the items are in keeping with monuments link Engel's design in more general terms to the concepts and forms of Neo-Classicism.